

Is fundamentele gelijkwaardigheid onverenigbaar met de systematische obstakels voor gelijke bescherming van de mensenrechten?

Bachelorscriptie Wijsbegeerte

Ariënne Mulder

3655865

Begeleider: Jos Philips

Datum: 23 mei 2014

Aantal woorden: 9648

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3-4
Hoofdstuk 1 Systematische obstakels voor gelijke bescherming <i>Drie structurele problemen veroorzaakt door staten</i>	p. 5-8
1.1 Staatloosheid	p. 5-6
1.2 Onkunde van staten	p. 6-7
1.3 Onwil van staten	p. 7-8
Hoofdstuk 2 Pleidooi voor onverenigbaarheid. <i>Drie tegenargumenten weerlegd; gelijkwaardigheid en obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar</i>	p. 9-15
2.1 Bewijslast voor ongelijke bescherming bij cultuurrelativist	p. 9-10
2.2 Goede redenen voor ongelijke bescherming niet onderbouwd	p. 10-12
2.3 Discriminatie als invulling van gelijkwaardigheid te onduidelijk	p. 13-15
Hoofdstuk 3 Wegnemen van obstakels voor gelijke bescherming <i>Mogelijkheden om obstakels weg te nemen; systeemverandering of systeemaanpassing?</i>	p. 16-23
3.1 Gelijke voorwaarden voor staten niet afdoende	p. 17
3.2 Alternatieve plichtsdragers onnodig en teveel nadelen	p. 17-22
3.3 Verruiming plichtsdragers de beste optie	p. 22-23
Conclusie	p. 24-25
Bibliografie	p. 26-27

Inleiding

In het eerste artikel van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens gaan de opstellers er vanuit dat ieder mens vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren wordt.¹ De gelijkwaardigheid van mensen is het grondbeginsel van deze conceptie van de mensenrechten, het ideaal dat verwezenlijkt moet worden. De vraag is wat dit precies inhoudt. Het lijkt er in ieder geval op dat gelijkwaardigheid ook gelijke bescherming van de mensenrechten impliceert. Gelijke bescherming van de mensenrechten houdt in dat ieders rechten op een gelijke manier beschermd worden. Ieder mens moet op dezelfde manier en op dezelfde wijze aanspraak kunnen maken op de rechten. Dit betekent ook dat de mensenrechten overal ter wereld een vergelijkbare inhoud zouden moeten hebben. Zo zou gelijke bescherming van het recht op onderwijs bijvoorbeeld in moeten houden dat overal ter wereld een zelfde kwaliteit en kwantiteit van onderwijs wordt gegarandeerd. Wanneer gelijkwaardigheid gelijke bescherming impliceert, betekent dit dat fundamentele gelijkwaardigheid onverenigbaar is met mogelijke systematische obstakels die gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan. Toch blijkt uit de praktijk dat deze systematische obstakels wel bestaan. Er zijn een aantal structurele problemen die gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan. Een voorbeeld daarvan is de onwil van staten. Sommige staten zijn niet bereid om de mensenrechten te beschermen. Zo is het bijvoorbeeld voor meisjes uit Pakistan verboden om naar school te gaan, het recht op onderwijs wordt in Pakistan niet gelijk beschermd. Er lijkt dus een spanning te bestaan tussen fundamentele gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming.

De beschreven spanning vraagt in ieder geval om verheldering, maar sterker nog ik zal in deze scriptie betogen dat fundamentele gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar zijn. Daarnaast is de inzet van dit onderzoek om te kijken wat de mogelijkheden zijn om deze obstakels weg te nemen. Voor deze scriptie wil ik in ieder geval de volgende vraag centraal stellen:

Is fundamentele gelijkwaardigheid onverenigbaar met de systematische obstakels die gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan?

Allereerst zijn er voor de bescherming van de mensenrechten plichtsdragers nodig. Op dit moment vervullen staten deze rol. Zij zijn de primaire en voornaamste plichtsdragers van de mensenrechten. Zij hebben als eerste de directe plicht om de rechten te beschermen en in de praktijk zijn zij ook de instantie op wie het grootste deel van de bescherming neerkomt.

¹ U.N., "Universal Declaration of Human Rights", (1948)

Staten hebben de plicht de mensenrechten van hun staatsburgers te beschermen. Alle systematische obstakels komen echter ook voort uit de praktijk van staten als primaire en voornaamste plichtsdragers. Het zijn daarmee problemen die niet toevallig of tijdelijk van aard zijn. De structurele problemen worden veroorzaakt door het systeem waarin wij ons georganiseerd hebben. In het eerste hoofdstuk wil ik deze problemen verder uitwerken. Dit doe ik aan de hand van drie casussen. Allereerst ga ik in op het probleem van staatloosheid. Er zijn naar schatting meer dan twaalf miljoen mensen ter wereld staatloos. Deze mensen hebben geen nationaliteit en als gevolg daarvan hebben ze ook geen plichtsdragers die hun mensenrechten beschermen. Een ander probleem wordt veroorzaakt door de onkunde van staten. Sommige staten hebben niet de financiën of de middelen om de mensenrechten te beschermen. Tot slot blijkt uit het voorbeeld dat ik hierboven al besprak dat ook de onwil van staten een obstakel vormt. Uit dit hoofdstuk zal blijken dat de structurele problemen worden veroorzaakt door staten als plichtsdragers en dat een oplossing noodzakelijk is.

In het tweede hoofdstuk betoog ik dat fundamentele gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar met elkaar zijn. Dit doe ik door drie argumenten die het tegenovergestelde beweren te weerleggen. Hiermee toon ik het bestaan van de spanning tussen gelijkwaardigheid de obstakels voor gelijke bescherming aan. Ik zal daarbij allereerst in gaan op het tegenargument over culturele diversiteit. Ten tweede op het tegenargument dat gelijkwaardigheid alleen *equal respect* impliceert, omdat er goede redenen gegeven kunnen worden om niet volgens *equal concern* te handelen. Tot slot wil ik ingaan op de aanname dat alleen discriminerende gevallen van ongelijke bescherming incompatibel zijn met gelijkwaardigheid.

In het derde en laatste hoofdstuk onderzoek ik wat de mogelijkheden zijn om deze systematische obstakels weg te nemen nu deze onverenigbaar zijn met fundamentele gelijkwaardigheid. Ik onderzoek of er een systeemwijziging nodig is of dat een systeemaanpassing al voldoende is. Ik ga daarbij allereerst in op de mogelijkheid van gelijke voorwaarden voor alle plichtsdragers. Daarnaast onderzoek ik ook of er alternatieven zijn voor staten als plichtsdragers. Ik ga daarbij in op kosmopolitische theorieën over centralisatie en decentralisatie. Tot slot kijk ik naar de mogelijkheid van secundaire plichtsdragers. Staten blijven daardoor primaire en voornaamste plichtsdragers, maar het aantal plichtsdragers wordt verruimd. Dit lijkt uiteindelijk de beste manier om de systematische obstakels die gelijke bescherming belemmeren weg te nemen.

Tot slot wil ik in de conclusie kijken of deze uitkomst nog wel verenigbaar is met de mensenrechtenpraktijk zoals we die nu kennen. Levert het verruimen van het aantal plichtsdragers ook een dusdanig grote verandering op, dat de mensenrechtenpraktijk ook fundamenteel veranderd? Hier zal ik in mijn conclusie nog verder op in gaan.

Hoofdstuk 1 Systematische obstakels voor gelijke bescherming van de mensenrechten

Drie fundamentele problemen met betrekking tot ongelijke bescherming veroorzaakt door staten als primaire en voornaamste plichtsdragers.

Er zijn een aantal obstakels die gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan. Al deze obstakels komen voort uit de huidige praktijk waarin staten de primaire en voornaamste plichtsdragers zijn van de mensenrechten. Staten lijken in eerste instantie de meest voor de hand liggende partij om dit te doen, vanwege de staatssoevereiniteit en de macht die zij hebben in hun land. Dit werkt echter toch niet goed. In dit hoofdstuk zal ik aan de hand van drie concrete casussen de structurele problemen bespreken; staatloosheid, onkunde en onwil van staten. Op deze manier hoop ik aan te kunnen tonen dat het hier gaat om fundamentele en systematische problemen waarvoor een oplossing noodzakelijk is.

1.1 Staatloosheid

Het echtpaar Skrijevki is staatloos en zij vormen daardoor een treffend voorbeeld van mensen wier mensenrechten niet worden beschermd. Igor en Galina Skrijevski vluchtten in 1990 voor de KGB vanuit de Sovjet Unie naar de Verenigde Staten. Na zeventien jaar zijn ze terug gestuurd. Beiden waren geboren in het gebied dat inmiddels, na de val van de Sovjet Unie, Oekraïne was geworden. Oekraïne accepteerde hen echter niet als staatsburgers, ze stonden niet in de database. Logisch want het land bestond nog helemaal niet toen het stel wegvluchtte. Ze werden daarom teruggestuurd naar de laatste tussenstop, Schiphol. Inmiddels zitten ze na vele rechtszaken en heen en weer geschuif nog steeds 'vast' in Nederland. Geen van de drie betrokken staten voelt zich verantwoordelijk voor het echtpaar en wil hen daarom als staatsburger opnemen. Ze leven daarom op straat of in asielzoekerscentra, zonder rechten of bescherming. Ze zijn al zes jaar staatloos.²

Deze casus geeft duidelijk aan hoe groot het probleem van staatloosheid is. Het echtpaar Skrijvski zit in de val en kan geen kant op. Buiten hun eigen schuld om zijn ze in deze situatie terecht gekomen en het is vrijwel onmogelijk voor hen om hier zonder hulp weer uit te komen.

Wereldwijd zijn er naar schatting minstens twaalf miljoen mensen, net als het echtpaar Skrijvski, staatloos. Hiervan wonen er ongeveer tweeduizend in Nederland.³ Een staatloze wordt gedefinieerd als *'a person who is not considered as a national by any State*

² Janny Groen, "Niemandland", in De Volkskrant (17 februari 2012), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3185798/2012/02/17/Niemandland.dhtml> (geraadpleegd 31 december 2013)

³ Peter Henk Steenhuizen, "Wie geen nationaliteit heeft, heeft geen rechten", in de Trouw (18 december 2012) <http://www.trouw.nl/tr/nl/5116/Filosofie/article/detail/3365231/2012/12/18/Wie-geen-nationaliteit-heeft-heeft-geen-rechten.dhtml> (geraadpleegd 31 december 2013)

*under the operation of its law.*⁴ Staatloosheid wordt daarmee dus gekoppeld aan het ontbreken van een nationaliteit. Volgens een rapport van de Adviescommissie Vreemdelingenzaken vormt nationaliteit een ordeningsmechanisme dat individuen verdeeld over verschillende staten, waarbij ze wordt gebruikt om ten aanzien van bepaalde fundamentele rechten een onderscheid te maken tussen eigen burgers en vreemdelingen.⁵ Staatlozen bemoeilijken deze indeling, omdat ze van geen enkele staat burger zijn en het daarom onduidelijk is waar zij hun fundamentele rechten als burger en mens kunnen opeisen. In principe heeft de staatloze nergens deze rechten en is hij vogelvrij. Doordat de staatloze juridisch niet bestaat, is het moeilijk om een bestaan op te bouwen in een staat. Hoewel er in 1954 en 1961 twee verdragen betreffende de status van staatlozen zijn opgesteld,^{6,7} bieden deze nog absoluut geen oplossing. Het helpen van deze mensen heeft voor geen enkele staat prioriteit.

De staatlozen zouden zich in ieder geval moeten kunnen beroepen op de mensenrechten. Deze rechten zijn universeel geldig op basis van de gelijkwaardigheid van ieder mens. Staatlozen hebben deze rechten wel, maar ze zijn betekenisloos doordat niemand ze voor hen beschermt. Het echtpaar Skrijevski ervaart dit ook als zodanig. Ze kunnen hierdoor onder andere geen legaal werk krijgen, niet reizen en geen eigen onderkomen regelen. Dit is wereldwijd een prangend probleem dat lijkt te worden veroorzaakt door ons systeem van staten als plichtsdragers.

1.2 Onkunde en onmacht van staten

Een ander probleem ontstaat bij de toepassing van sociale en economische rechten. Het internationaal recht geeft aan dat de sociale en economische rechten niet dwingend van aard zijn.⁸ Deze rechten verlangen van de staten een bepaalde inspanningsverplichting, ze moeten hun best doen deze zo goed mogelijk te waarborgen. Staten zijn daarmee dus niet verplicht om een bepaalde standaard van sociale of economisch rechten te realiseren. Wel is er sprake van 'progressive realisation'. Dat houdt in dat staten wat betreft het bewerkstelligen van deze rechten in ieder geval niet achteruit mogen gaan. Deze aanpak zorgt er voor dat landen wel vooruit blijven gaan wat betreft de waarborging van deze rechten, maar een universele standaard wordt niet vereist. De onkunde en onmacht van staten blijkt echter problematisch voor de bescherming van deze rechten. Staten blijken, door gebrek aan

⁴ V.N., "Verdrag betreffende de status van staatlozen, (1954).

⁵ A.C.V.Z., "Geen land te bekennen: advies over de verdragsrechtelijke bescherming van staatlozen in Nederland", Den Haag (december 2013), p. 19

⁶ V.N., "Verdrag betreffende de status van staatlozen", (1954)

⁷ V.N., "Verdrag tot beperking der staatloosheid", (New York, augustus 1961)

⁸ Amnesty International, "Sociale en Economische rechten", <http://www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten> (geraadpleegd 31 december 2013)

financiën en middelen, niet altijd in staat om deze rechten in voldoende mate te waarborgen. Door ongelijke rijkdom kunnen de sociale en economische rechten niet in dezelfde mate verwezenlijkt worden. Er ontstaat ongelijkheid tussen de burgers van de verschillende landen met betrekking tot de bescherming van bepaalde mensenrechten. Een voorbeeld hiervan is de situatie in Burundi. In 1961 werd Burundi onafhankelijk van België en sindsdien zijn er veel binnenlandse conflicten geweest. Burundi behoort tot een van de vijf armste landen ter wereld en het overgrote deel van de bevolking is analfabeet.⁹ De afschaffing van alle schoolkosten in 2005, zorgde er voor dat inmiddels ongeveer 40 % van de kinderen jonger dan achttien jaar naar school gaat. Ieder kind heeft nu, met deze afschaffing van kosten, in principe toegang tot het onderwijs. De kwaliteit van het onderwijs laat echter nog te wensen over. Onder andere zijn de klassen, met tweeënvijftig tot honderd leerlingen, overvol. Veel scholen hebben geen watervoorziening en er wordt teveel gefocust op kennisoverdracht in plaats van op leerlingparticipatie.¹⁰ De overheid van Burundi doet haar best om voor ieder kind het recht op onderwijs, zoals in art. 26 UDHR genoemd¹¹, te waarborgen. Toch is ze niet in staat om het recht afdoende te waarborgen, wat ongelijke bescherming van de mensenrechten tot gevolg heeft. Wanneer we het vergelijken met de situatie in Nederland, waar de klassen in principe uit niet meer dan dertig kinderen bestaan en waar het onderwijs sterk gericht is op leerlingparticipatie, zie je de verschillen. Niet alleen op het gebied van onderwijs, maar bij veel meer sociale en economische rechten bestaan er verschillen tussen de landen met betrekking tot de invulling en waarborging van deze rechten. Deze casus geeft aan dat het hier gaat om een systematisch probleem, staten zijn domweg niet in staat om gelijke bescherming te bieden. Het probleem ligt dus ook hier bij de statenstructuur en het lijkt erop dat er fundamenteel iets moet veranderen om deze kwestie op te lossen.

1.3 Onwil van staten

Tot slot levert ook de onwil van staten problemen op. Er wordt wel eens gezegd dat staten een soort dubbelrol spelen. Staten zijn namelijk door de macht en autoriteit die ze hebben niet alleen de plichtsdragers van de mensenrechten, ze vormen ook de grootste bedreiging voor de mensenrechten van individuen. Juist de staten schenden in grote mate de mensenrechten van hun burgers. Staatssoevereiniteit kan dus ook gevaarlijk zijn. De staten bepalen in welke mate en op wat voor manier er uitdrukking wordt gegeven aan de mensenrechten binnen hun territorium en kunnen daarmee dus ook bepalen in welke mate ze rechten beschermen. Volgens de praktische conceptie van Beitz begrenzen de

⁹ Warchild, "Burundi", <http://www.warchild.nl/land/burundi> (geraadpleegd 31 december 2013)

¹⁰ Unicef, "Onderwijs en gendergelijkheid Burundi", (11 februari 2011) <http://www.unicef.be/nl/project-world/onderwijs-en-gendergelijkheid-burundi> (geraadpleegd 31 december 2013)

¹¹ U.N., "Universal Declaration of Human Rights", (1948)

mensenrechten het handelen van de overheid en geven ze daarmee ook aan wanneer de internationale gemeenschap mag interveniëren.¹²¹³ Dit is in zekere zin wel zo, maar de internationale bemoeienis is lang niet zo effectief. Er is wel sprake van internationale controle door bijvoorbeeld NGO's als Human Rights Watch, maar deze instanties zijn niet in staat om staten te dwingen tot actie. Ook hebben de VN twee toezichhoudende organen. De VN-mensenrechtenraad en de VN-verdragsorganen. Hoewel deze controles wel invloed hebben, hebben ze niet de directe macht om dingen te veranderen. Daarnaast is internationale interventie ook mogelijk, maar daar is meestal pas sprake van in een vergevorderd stadium van schending. Staten kunnen wat dat betreft in zeer grote mate zelf hun beleid omtrent mensenrechten bepalen. Een voorbeeld waarin dit probleem tot uiting komt, is de zaak van Malala Yousafzai. Deze jonge Pakistaanse activiste strijdt voor het recht op onderwijs voor meisjes. De Taliban, die indertijd aan de macht was in haar regio, verbood meisjes om naar school te gaan. Niet vanuit onmacht, er is voldoende geld en materiaal, maar vanuit onwil. Het kan zijn dat de Taliban vindt dat het onderwijs sekse gescheiden moet zijn om zo de zedelijkheid en waardigheid van meisjes te beschermen. Een andere mogelijkheid is dat meisjes niet hoogopgeleid mogen zijn. In ieder geval hebben deze meisjes geen toegang tot onderwijs, wat een schending oplevert van artikel 26 van de UDHR.¹⁴ Uit dit voorbeeld blijkt dat er vanuit de staat of de staatsmacht een zekere onwil kan bestaan om mensenrechten gelijk te laten gelden voor iedereen. Hoewel er zowel nationaal alsook internationaal veel ophef is ontstaan over deze gang van zaken, heeft dit nog niet geleid tot wezenlijke veranderingen binnen Pakistan. Dit soort discriminatie vindt overal ter wereld plaats. Het probleem van onwil van staten levert daarmee dus ook een structureel probleem op, een probleem dat klaarblijkelijk veroorzaakt wordt door de staten zelf. Staten bepalen in hun rol als plichtsdragers hoe de invulling en toepassing van mensenrechten eruit ziet en dit kan resulteren in ongelijke bescherming van deze rechten.

Uit de bovenstaande drie casussen kunnen we concluderen dat de huidige praktijk met staten als plichtsdragers voor systematische obstakels voor gelijke bescherming zorgt. Staatloosheid, onkunde en onwil zijn de grootste struikelblokken voor staten als plichtsdragers. Het lijkt duidelijk dat deze obstakels weggenomen moeten worden. Toch is niet iedereen het hier mee eens en zijn er een aantal tegenargumenten voor deze stelling. Tegenstanders beweren dat er om verschillende redenen geen spanning bestaat tussen gelijkwaardigheid en de systematische obstakels die gelijke bescherming in de weg staan. Deze tegenargumenten zal ik in het volgende hoofdstuk bespreken en weerleggen.

¹² Charles Beitz, *The Idea of Human Rights*, (Oxford: Oxford UP, 2009), p. 111

¹³ Leif Wenar, "The Nature of Human Rights", in *Real World of Justice*, ed. A. Føllesdal & T. Pogge, (Kluwer, 2005), p. 2

¹⁴ U.N., "Universal Declaration of Human Rights", (1948)

Hoofdstuk 2 Pleidooi voor onverenigbaarheid

Drie tegenargumenten weerlegd; gelijkwaardigheid en obstakels voor gelijke bescherming zijn onverenigbaar.

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden hoe structureel en prangend de obstakels zijn. De vraag die nu beantwoord dient te worden is of deze obstakels voor gelijke bescherming ook in strijd zijn met fundamentele gelijkwaardigheid. In dit hoofdstuk zal ik betogen dat deze twee inderdaad onverenigbaar zijn. Dit zal ik doen door de drie mogelijke tegenargumenten te weerleggen. Allereerst zal ik ingaan op het argument over culturele diversiteit en de verschillen die daar uit voortkomen. Daarna zal ik het argument over goede redenen om ongelijk te beschermen behandelen. Tot slot ga ik in op het argument dat alleen discriminerende vormen van ongelijke bescherming onverenigbaar zijn met fundamentele gelijkwaardigheid.

2.1 Culturele diversiteit; bewijslast voor ongelijke bescherming bij cultuurrelativist

Eén van de tegenargumenten zou kunnen zijn dat culturele diversiteit de ongelijke bescherming veroorzaakt. Iemand zou kunnen stellen dat de verschillen in cultuur, religie en omgeving zorgen voor de verschillen in implementatie en bescherming van de mensenrechten. In dat geval impliceert gelijkwaardigheid geen gelijke bescherming, maar worden de begrippen losgekoppeld. Zo zou iemand over de laatste casus over de onwil van staten kunnen stellen dat de keuze om niet te beschermen voortkomt uit de cultuur. De Pakistaanse cultuur en de normen en waarden die daaruit voortkomen is gericht op het beschermen van de zedelijkheid en waardigheid van meisjes. Vanuit dit culturele standpunt wordt daarom meisjes het recht op onderwijs ontzegd. Meisjes zijn wel gelijkwaardig aan de jongens, maar op basis van culturele normen en waarden worden ze niet gelijk beschermd in hun rechten. Het verschil in bescherming zegt niks over de gelijkwaardigheid van de Pakistaanse bevolking. Het ideaal van gelijkwaardigheid dat ten grondslag ligt aan de mensenrechten wordt erkend, maar de culturele normen en waarden bepalen hoe de staat ingericht wordt en hoe de burgers behandeld worden. Gelijkwaardigheid en de gelijke bescherming van de mensenrechten worden op deze manier van elkaar losgekoppeld. Het gevolg is dat ook de obstakels voor gelijke bescherming en de gelijkwaardigheid niet onverenigbaar met elkaar zijn.

Dit argument geeft een hele andere invulling aan het begrip gelijkwaardigheid, welke tegen intuïtief aanvoelt. Op deze manier wordt er op geen enkele manier een gevolg gegeven aan de gelijkwaardigheid van mensen. Gelijkwaardigheid wordt zo een leeg begrip. Als weerlegging van dit argument zou je kunnen stellen dat gelijke mensen ook gelijke behoeftes hebben. De gelijkwaardigheid van mensen impliceert in ieder geval dat mensen

gelijk aan elkaar zijn en daardoor ook dat mensen in grote mate dezelfde basisbehoeftes hebben. De vraag is hoe deze cultuurrelativist kan rechtvaardigen dat mensen met gelijke behoeftes ongelijk beschermd en behandeld worden?

Deze cultuurrelativist neemt aan dat gelijke bescherming van mensenrechten los staat van de gelijkwaardigheid van mensen. De mate waarin rechten beschermd dienen te worden, wordt bepaald aan de hand van culturele normen en waarden in plaats van aan de hand van de gelijke behoeftes van mensen. Dit lijkt mij in ieder geval een tegen-intuïtieve benadering, die daarom op z'n minst een onderbouwde argumentatie nodig heeft. Deze onderbouwing wordt echter niet gegeven en het is daardoor dan ook onduidelijk op basis waarvan hij deze aanname doet.

Ik zou daarom als weerlegging van dit tegenargument de bewijslast willen omdraaien. Ik denk dat we kunnen stellen dat gelijkwaardigheid onverenigbaar is met de obstakels voor gelijke bescherming van de mensenrechten. Gelijke mensen hebben gelijke behoeftes en deze behoeftes moeten dus ook gelijk beschermd worden. De cultuurrelativist is het daar niet mee eens, maar geeft geen argumenten voor zijn stelling. Totdat hij dit wel kan, blijf ik bij mijn stelling en kan dit tegenargument dus weerlegd worden.

2.2 Goede redenen voor ongelijke bescherming niet onderbouwd

Het volgende tegenargument bouwt in zekere zin voort op het vorige argument. Iemand zou kunnen stellen dat hij de gelijkwaardigheid van mensen erkent, maar dat er goede redenen of excuses zijn die ongelijke bescherming rechtvaardigen. Ook met dit tegenargument wordt ingegaan op de definitie van gelijkwaardigheid en de implicatie van gelijke bescherming, maar waar bij de cultuurrelativist argumenten ontbraken voor ongelijke bescherming worden er hier wel redenen gegeven. Ik wil daarom ook dit argument nog weerleggen en dit zal ik doen door in te gaan op de afweging van redenen voor een actie. Zijn er goede redenen om de formele en lege invulling van het begrip gelijkwaardigheid te hanteren? Of moeten we toch blijven bij de ruimere definitie met inbegrip van de gelijke bescherming van de mensenrechten? Ik zal in deze paragraaf aantonen dat het tegenargument geen stand kan houden en dat we dus moeten gaan voor de ruimere definitie.

Thomas Scanlon geeft aan dat we voor het maken van een beslissing altijd kijken naar de overwegingen die daarvoor van belang zijn. Het is daarbij niet zo dat we simpelweg de voor- en nadelen tegen elkaar afwegen, maar we moeten op zoek naar condities van wederzijdse rechtvaardiging. Er zijn altijd wel bezwaren te geven voor een actie, maar je moet kiezen voor de handeling waar gezamenlijk de minst zware bezwaren tegen zijn.¹⁵ Deze theorie kunnen we ook toepassen op de invulling van gelijkwaardigheid en de vraag of gelijke

¹⁵ Thomas Nagel, "One-to-one. Review of T.M. Scanlon. What we owe to each other", in *London Review of Books*, Vol. 21, No. 3 (4 februari 1991), p. 1-8

bescherming daaronder valt. Voor beide kanten kunnen redenen gegeven worden. De vraag is nu welke redenen zwaarder wegen, voor welke redenen de minst zware bezwaren zijn.

Met mijn stelling dat gelijkwaardigheid gelijke bescherming impliceert, ga ik er vanuit dat we ieders belang op dezelfde manier tegen bedreigingen moeten beschermen. Ieder mens is gelijkwaardig en heeft daarmee ook gelijke fundamentele belangen. Deze belangen moeten daarom ook gelijk beschermd worden. Zo heeft ieder mens recht op leven volgens artikel 3 van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens. Het recht op leven is een belang dat ieder mens onmiskenbaar heeft. Dit zou daarom bijvoorbeeld ook moeten betekenen dat dit recht voor zowel burgers alsook voor staatlozen beschermd moet worden. Henry Shue geeft aan dat rechten gevormd zijn om mensen te beschermen tegen standaard gevaren en veelvoorkomende dreigingen.¹⁶ Deze gevaren zijn voor iedereen aanwezig en iedereen zou hier dus ook tegen beschermd moeten worden. Het erkennen van de gelijkwaardigheid is daarvoor niet voldoende. Er zijn goede redenen om er vanuit te gaan dat gelijkwaardigheid ook gelijke bescherming impliceert.

Toch gaan er ook andere geluiden op en wordt er beweerd dat gelijkwaardigheid geen gelijke bescherming impliceert. Iemand zou kunnen stellen dat iedereen gelijkwaardig is, maar dat er bepaalde redenen zijn om niet iedereen gelijk te behandelen. Een concreet voorbeeld hiervan kan gegeven worden met de casus over staatlozen. Iemand zou over deze casus kunnen zeggen dat het gerechtvaardigd is dat staten hun burgers beschermen en staatlozen niet. Staat en burger staan in een speciale relatie tot elkaar. Zij hebben wederzijdse verplichtingen naar elkaar toe. De burger betaalt maandelijks een bepaald bedrag aan belastingen aan de staat en in ruil daarvoor zorgt de staat voor bepaalde voorzieningen. Op deze manier heeft de staat een bepaalde loyaliteitsrelatie met zijn burgers. Daarnaast kan de staat ook invloed uitoefenen op de verbetering of verslechtering van het leven van zijn burgers. Op die manier heeft de staat een bepaalde verantwoordelijkheid tegenover zijn burgers.¹⁷ Een dergelijke relatie bestaat er niet tussen staatloze en staat. Zij hebben geen wederzijdse verplichtingen tegenover elkaar en de staatlozen hoeven dus niet op eenzelfde manier behandeld te worden. Een speciale relatie rechtvaardigt daarmee ongelijke bescherming.

Een aanhanger van dit idee is de filosoof Richard Miller. Hij introduceert *The principle of Sympathy*, een principe waarmee hij wil rechtvaardigen waarom we niet ieder mens gelijk behandelen.

¹⁶ Michael Payne, "Henry Shue on Basic Rights," in *Essays in Philosophy*, volume 9, issue 2, (6 januari 2008).

¹⁷ Richard W. Miller, "Moral Closeness and World Community," in *The ethics of assistance: Morality and the distant needy*, ed. D. Chatterjee, (Cambridge University Press, 2004), p. 105-109

*“If I appreciate everyone’s equal worth, I must take anyone’s neediness to be a reason to help. But I may decline to help, while expressing equal respect, because of legitimate excuse, i.e. a special consideration in virtue of which my not helping is not wrong.”*¹⁸

Miller beargumenteert hiermee dat gelijkwaardigheid zich uit in *equal respect* en niet in *equal concern*.¹⁹ Gelijkwaardigheid moet erkend en gerespecteerd worden, maar dit betekent niet automatisch dat mensen ook gelijk behandeld moeten worden. Er kunnen goede redenen gegeven worden om niet te handelen op basis van *equal concern*. Miller noemt in zijn argumentatie een aantal voorbeelden van goede redenen. De belangrijkste reden die hij noemt heeft inderdaad betrekking op de speciale relatie tussen mensen. Als mens hecht je een bepaalde waarde aan de relaties die je hebt met familie en vrienden bijvoorbeeld. Je deelt een geschiedenis samen en deze persoon staat in een bepaalde zorgrelatie tot jou. Deze persoon speelt daarom een bepaalde favorieten rol in jouw leven. Volgens Miller handel je daarom niet verkeerd wanneer je deze persoon met *special concern* behandelt. Miller geeft daarbij aan dat de ongelijke behandeling de waarde die ik hecht aan mijn favoriete relatie reflecteert en niks te maken heeft met gelijkwaardigheid.²⁰ Daarnaast vormt het belang van iemands eigen leven nog een goede reden. Gelijke behandeling moet niet leiden tot verslechtering van iemands eigen leven.²¹

Miller geeft hiermee een interessant tegenargument, een argument dat ook al naar voren kwam in het eerdere voorbeeld over staatloosheid. Er kunnen goede redenen zijn om mensen niet gelijk te behandelen, zoals de speciale relatie die er bestaat tussen staat en burger. Miller stelt dat dit goede en afdoende redenen zijn, maar geeft hier verder geen argumenten voor. Is dit ook een goede reden? Wegen deze goede redenen zwaarder dan de redenen voor gelijke bescherming?

Ik denk dat tegenstanders, zoals Miller, eerst met argumenten moeten komen waarom dit precies goede of sterker nog betere redenen zijn. Er wordt nu slechts gesteld dat deze redenen goed genoeg zijn, dit wordt echter op geen enkele manier onderbouwd. Hier wringt het dus nog in het tegenargument. Ik wil daarom ook hier de bewijslast bij onder andere Miller leggen. Het is aan hen om aan te tonen waarom de redenen voor ongelijke bescherming zwaarder wegen dan de redenen voor gelijke bescherming. Tot die tijd ben ik van mening dat we aan kunnen nemen dat deze link tussen gelijkwaardigheid en gelijke bescherming wel bestaat. Bij deze weerleg ik dus het tegenargument.

¹⁸ Richard W. Miller, “Moral Closeness and World Community,” in *The ethics of assistance: Morality and the distant needy*, ed. D. Chatterjee, (Cambridge University Press, 2004), p. 102

¹⁹ Idem, p. 102

²⁰ Richard W. Miller, *Globalizing Justice: The ethics of Poverty and Power*, 1e druk (Oxford University Press, 2010), p. 18-19

²¹ Richard W. Miller, “Moral Closeness and World Community,” in *The ethics of assistance: Morality and the distant needy*, ed. D. Chatterjee, (Cambridge University Press, 2004), p. 103-104

2.3 Discriminatoire ongelijke bescherming en gelijkwaardigheid

Er kan nog een derde tegenargument gegeven worden voor de stelling dat gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming onvereenigbaar zijn. Iemand zou kunnen beweren dat bepaalde gevallen van ongelijke bescherming wel compatibel zijn met gelijkwaardigheid. Een voorbeeld daarvan is het onderscheid dat een staat maakt tussen mensen die wel of geen toeslagen krijgen. De rechten van mensen onder een bepaald inkomensniveau worden beschermd door hen toeslagen te verlenen. Mensen die boven dit inkomensniveau zitten krijgen deze toeslagen niet. Dit voorbeeld lijkt aan te geven dat niet alle vormen van ongelijke bescherming problematisch zijn. Sterker nog met deze maatregel lijkt juist de gelijkwaardigheid van mensen te worden bevorderd. In dit soort gevallen lijkt er dus geen sprake te zijn van strijd tussen gelijkwaardigheid en ongelijke bescherming. De vraag die hiermee opgeroepen wordt is waar ligt de grens? Wanneer is ongelijke bescherming compatibel en wanneer niet?

De UDHR lijkt de grens te stellen bij discriminatie, zoals blijkt uit artikel 7.

*All are equal before the law and are entitled without any discrimination to equal protection of the law. All are entitled to equal protection against any discrimination in violation of this Declaration and against any incitement to such discrimination.*²²

Uit dit citaat haal ik dat discriminatie met betrekking tot de toepassing en bescherming van de mensenrechten expliciet wordt verboden. Dit lijkt een goed criterium om een grens mee aan te geven. Niet alle vormen van onderscheid zijn onaanvaardbaar, alleen diegene die discriminerend zijn. Er lijkt hiermee dus een manier gevonden te zijn om gelijkwaardigheid wel compatibel te maken met ongelijke bescherming. Wanneer is er echter sprake van discriminatie?

Een spraakmakende zaak op het gebied van discriminatie is de *Brown vs. Board of Education case*²³ van het U.S. Supreme Court. Hierin worden criteria gegeven voor discriminatie. De ene partij, een groep of individu, wordt anders behandeld dan de andere partij. Eén van de twee partijen, beide onderdeel van een gemeenschap, wordt benadeeld en ondervindt hier schade van.²⁴ Het verbod op discriminatie houdt een verbod op direct en indirect onderscheid in. Onderscheid op basis van geslacht, ras, religie, seksualiteit etc. Daarnaast noemt Hellman nog een criterium. Voor discriminatie moet er ook sprake zijn van een effectief onderscheid. Men heeft een bepaalde hoeveelheid macht nodig om echt te

²² U.N., "Universal Declaration of Human Rights", (1948)

²³ U.S. Supreme court, *Brown v. Board of Education of Topeka*, application No. 347 U.S. 483, 17 May 1954

²⁴ Andrew Altman, "Discrimination", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Spring 2011 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/> (geraadpleegd 20 januari 2014)

kunnen discrimineren. Alleen een leidinggevende of machthebber is in staat om een onderscheid te maken dat ook daadwerkelijk verre gaande gevolgen heeft.²⁵

Er lijkt daarmee dus al een redelijk duidelijke definitie van discriminatie te zijn. De vraag is echter alleen nog hoe we discriminatie onderscheiden van andere vormen van onderscheid. Wat maakt discriminatie slecht? En hoe moeten we dit onderscheid maken? Hier bestaan verschillende theorieën en definities over, waarvan ik er een paar van de populairste wil bespreken.

Allereerst de prominentste definitie is dat discriminatie verkeerd is omdat het een onderscheid maakt op basis van kenmerken die mensen niet onder controle hebben. Een argument dat in eerste instantie adequaat lijkt, maar toch voorbijgaat aan een aantal dingen. Zo is bijvoorbeeld onderscheid op basis van geslacht voor kleedkamers en wc's geen discriminatie. Onderscheid op basis van oncontroleerbare kenmerken is dus niet altijd discriminerend. Daarnaast kan onderscheid op basis van controleerbare kenmerken ook discriminerend zijn. Zoals onderscheid op basis van religie. Een andere definitie geeft aan dat discriminatie verkeerd is omdat het mensen niet beoordeeld aan de hand van hun vaardigheden. Ook deze definitie lijkt in eerste instantie dekkend, maar blijkt dit toch niet te zijn. Tegenstanders van deze op vaardigheden gebaseerde definitie geven aan dat het allereerst bijzonder moeilijk is om te bepalen wie de beste vaardigheden heeft voor bijvoorbeeld een baan. Het is lastig om op basis van vaardigheden een afweging te maken, omdat dit lang niet altijd even duidelijk is. Daarnaast kunnen ook andere capaciteiten van belang zijn, zoals bijvoorbeeld hoe sociaal vaardig iemand is. Ook deze definitie is daarmee dus niet afdoende adequaat. Een derde definitie die genoemd wordt is dat discriminatie irrationeel is en daarom fout. Ook deze definitie is niet werkbaar, omdat er allereerst niks mis mee is om irrationeel te handelen. Dit is niet per definitie iets verkeerd. Daarnaast kan bepaald discriminerend onderscheid juist ook heel rationeel zijn. Iemand die besluit geen zwarte mensen aan te nemen, omdat dan zijn overwegend witte klanten wegblijven, handelt daarmee volkomen rationeel maar ook discriminerend.²⁶

Al deze definities blijken niet afdoende sluitend om daadwerkelijk aan te kunnen geven welke gevallen van onderscheid wel dan wel niet discriminerend zijn. Ik heb nu een aantal voorbeelden genoemd, maar dit geldt eigenlijk voor alle definities die er tot nu toe zijn.

In theorie zou discriminatie een geloofwaardige invulling kunnen geven aan het begrip gelijkwaardigheid. Mensen zijn gelijkwaardig zolang ze niet gediscrimineerd worden. In de praktijk blijkt echter dat het erg moeilijk is om een heldere definitie te vinden voor het

²⁵ Deborah Hellman, "When is discrimination wrong?", (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008)

²⁶ Andrew Altman, "Discrimination", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Spring 2011 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/> (geraadpleegd 20 januari 2014)

begrip discriminatie. Wat discriminatie precies is, is nog te onduidelijk. Op deze manier kan het niet als criterium dienen voor gelijkwaardigheid. Totdat er meer duidelijkheid ontstaat over het begrip discriminatie kan dit tegenargument dus ook weerlegd worden. Er blijft daarmee een spanning bestaan tussen gelijkwaardigheid en alle vormen van obstakels voor ongelijke bescherming.

Aan het einde van dit hoofdstuk kunnen we dus concluderen dat alle drie de tegenargumenten weerlegd kunnen worden. In ieder geval tot nader onderzoek bestaat er een spanning tussen gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming. Met deze conclusie kunnen we verder kijken naar mogelijke manieren om deze obstakels weg te nemen. Dit zal ik onderzoeken in het derde hoofdstuk.

Hoofdstuk 3 Verbeteren van de gelijkwaardigheid

Onderzoek naar mogelijkheden om de obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen.

Uit de vorige hoofdstukken is gebleken dat er structurele en systematische obstakels bestaan die de gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan. Ook is duidelijk geworden dat deze obstakels zorgen voor een spanning met de gelijkwaardigheid van mensen. In dit hoofdstuk wil ik daarom onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om deze obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen.

Gebleken is dat de obstakels veelal veroorzaakt worden door de praktijk van staten als plichtsdragers van de mensenrechten. Ik wil daarom onderzoeken hoe we deze praktijk moeten veranderen of aanpassen om de systematische obstakels weg te nemen. In hoeverre is dit mogelijk zonder daarbij de huidige praktijk van staten als primaire en voornaamste plichtsdragers te veranderen?

Een eerste mogelijkheid is minimale gelijke bescherming, waarbij alle mensen even slecht beschermd worden. De bescherming van de mensenrechten valt dan zo goed als weg, maar dit geldt in ieder geval wel voor iedereen. De standaarden voor bescherming van de mensenrechten zullen dusdanig worden verlaagd, dat ze gelijk zijn aan de minimale bescherming van staatlozen nu. Gelijke minimale bescherming betekent dat iedereen volgens deze minimale standaard beschermd moet worden. De mensenrechten zullen dan niet of nauwelijks meer beschermd worden, maar dit zou dan wel gelden voor de mensenrechten van iedereen. Deze oplossing zal de obstakels wegnemen. Staten zijn dan niet langer nodig als plichtsdragers, omdat er überhaupt geen plichtsdragers meer nodig zijn bij minimale bescherming. Waar nu de systematische obstakels veelal veroorzaakt werden door de praktijk van staten als plichtsdragers, zullen deze dus verdwijnen. Toch is dit natuurlijk een potsierlijk argument dat onmiddellijk weggestreept kan worden. Dit plan zou leiden tot forse achteruitgang van de bescherming van de mensenrechten, iets wat in strijd is met het algemeen geaccepteerde principe van 'progressive realisation.' Daarnaast zou dit ervoor zorgen dat de levensstandaard van mensen omlaag gaat in plaats van omhoog. Iets wat in geen geval het ideaal van gelijkwaardigheid en mensenrechten kan zijn.

Willen we de structurele en systematische obstakels dus wegnemen dan moeten we op zoek naar mogelijkheden om de veroorzaker van de obstakels aan te pakken. De oplossing moet gezocht worden bij het systeem van plichtsdragers. De vraag is alleen of we de obstakels kunnen wegnemen met enkel een systeemaanpassing of dat er een gehele systeemwijziging nodig is van de praktijk van staten als plichtsdragers. Dit zal ik onderzoeken in de komende paragrafen. Allereerst wil ik kijken of een versterking van het systeem naar gelijke voorwaarden voor alle staten de problemen op zou lossen. Daarna wil ik kijken naar een alternatief voor staten als plichtsdragers. Tot slot wil ik kijken naar

mogelijke aanpassingen aan het systeem van plichtsdragers. Welke optie is het beste in staat de systematische obstakels weg te nemen?

3.1 Gelijke voorwaarden creëren

Een mogelijkheid om de spanning weg te nemen is door het systeem te versterken en voor alle staten gelijke voorwaarden te creëren. De voorwaarden zoals de macht, kennis en rijkdom zouden dan dusdanig gelijk verdeeld moeten worden, dat elke staat over dezelfde benodigde voorwaarden beschikt. Gelijke voorwaarden maken het voor staten makkelijker om de mensenrechten te beschermen. Om dit te bereiken zou er een herverdeling van de rijkdom en macht moeten plaatsvinden. Hierdoor zou iedere staat over een gelijke hoeveelheid financiën, middelen en macht beschikken. Daarnaast zou ook elk land op een zelfde kennisniveau moeten zitten, iets wat nu ook niet het geval lijkt te zijn. In eerste instantie lijkt dit een goede oplossing om de gelijkwaardigheid te bevorderen en de obstakels weg te nemen. Bij gelijke voorwaarden lijkt er voor staten niks in de weg te staan om ook gelijke bescherming te bieden. Toch denk ik dat dit niet het geval is .

Allereerst lijkt dit een moeilijk haalbare oplossing voor het probleem. Een plan tot herverdeling van de rijkdom en macht in de wereld zal op veel weerstand stuiten en de realisatie hiervan lijkt daarom lastig. Daarnaast zou deze mogelijkheid ook alleen maar het probleem uit de tweede casus oplossen. De onkunde van staten wordt weggenomen door gelijke voorwaarden te creëren. Met gelijke rijkdom en middelen is het mogelijk om gelijke bescherming te bieden voor het recht op onderwijs en andere sociale en economische rechten. Dit is echter voor het probleem uit de derde casus nog maar de vraag. De kwestie van onwelwillende staten lijkt niet te worden veroorzaakt door gebrek aan financiën of macht, maar eerder door een bepaalde denkwijze of waarde. Gelijke kennis zou kunnen zorgen voor gelijke gedachten over de mensenrechten. Dit is echter alleen een speculatie, het zijn nog steeds de staten die op basis van staatssoevereiniteit handelen. Duidelijk is wel dat deze optie in ieder geval niet het obstakel wegneemt voor de casus van staatloosheid. Staatlozen hebben, ook met gelijke voorwaarden van staten, nog steeds geen plichtsdragers.

Het op deze manier versterken van het huidige systeem brengt ons wel een stapje op weg, maar is niet afdoende. Niet alle obstakels kunnen op deze manier weggenomen worden.

3.2 Alternatieve plichtsdragers

De tweede mogelijkheid die ik wil onderzoeken is een wijziging van het systeem. Ik wil in deze paragraaf op zoek gaan naar alternatieven voor staten als plichtsdragers. De oorzaak van de systematische obstakels voor gelijke bescherming ligt bij de praktijk van staten als

primaire en voornaamste plichtsdragers. De vraag is nu of andere plichtsdragers in staat zijn dit beter te doen?

De meeste alternatieven zijn varianten op het kosmopolitisme. Er zijn verschillende vormen van kosmopolitisme, maar wat ze allemaal gemeenschappelijk hebben is dat ze pleiten voor een gemeenschap voor alle mensen, ongeacht cultuur en sociale en politieke voorkeuren.²⁷ Ik wil graag ingaan op drie varianten van het kosmopolitisme waarbij zowel centralisatie als decentralisatie aanbod komen. Alle drie kunnen ze mogelijk een goed alternatief bieden voor plichtsdragers.

Allereerst wil ik het hebben over het politieke kosmopolitisme dat Cabrera verdedigt in zijn tekst *The cosmopolitan imperative: global justice through accountable integration*.²⁸ Hij beargumenteert dat er een systeem moet komen dat grensoverschrijdend is. De economische en politieke belangen van staten moeten op een democratische manier geïntegreerd worden in een universeel en wereldwijd systeem. Op deze manier ontstaat er één groot systeem waarin de belangen van alle staten zijn opgenomen. Dit zorgt ervoor dat de gemeenschappelijke belangen van een veel grotere groep mensen beschermd worden. Daarnaast kunnen dan individuen ook grensoverschrijdende claims maken op de hulp van staten. Op dit moment zorgt de staatssoevereiniteit ervoor dat staten altijd de belangen van hun eigen burgers boven die van andere individuen zullen stellen. Cabrera noemt dit principe het 'Lockeaanse eigen-geval probleem'. Dit zorgt ervoor dat de basisrechten van de mensen die het slechtst af zijn, zoals bijvoorbeeld de staatlozen, het slechtst beschermd worden. Dit kan verholpen worden volgens Cabrera door de nationale belangen met elkaar te laten integreren.

Een andere theorie komt van Pogge in zijn tekst *Cosmopolitanism and Sovereignty*.²⁹ Hij focust zich op het institutioneel kosmopolitisme, een vorm binnen het kosmopolitisme dat bepaalde fundamentele principes van rechtvaardigheid hanteert. De instituties en de inrichting van instituties moeten voldoen aan deze principes. Op deze manier wordt indirect de basis geformuleerd voor wetten en regels van een staat. Dit systeem legt ook de verantwoordelijkheid voor de waarborging van de mensenrechten bij de inrichting van de instituties. Individuele dragers op deze manier alleen indirect de verantwoordelijkheid hiervoor. Ze zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de rechtvaardiging van overheidshandelen, men behoort niet te participeren in een onrechtvaardig institutioneel

²⁷ Pauline Kleingeld & Eric Brown, "Cosmopolitanism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Fall 2013) <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/cosmopolitanism/>, (geraadpleegd 12 februari 2014)

²⁸ Luis Cabrera, "The cosmopolitan imperative: global justice through accountable integration", in *The Journal of Ethics* (Springer, 2005), p. 171-199

²⁹ Thomas Pogge, "Cosmopolitanism and Sovereignty", in *Ethics*, Vol. 103, no. 1 (The University of Chicago Press, oktober 1992), p. 48-75

systeem dat de mensenrechten schendt.³⁰ Het voordeel van deze theorie is dat mensen altijd verantwoordelijk kunnen worden gehouden, ook al zijn ze de derde partij. Mensen hebben dan zowel een negatieve alsook een positieve plicht om schendingen na te laten dan wel te voorkomen. Het institutionele kosmopolitisme vergroot daarmee de groep mensen die gezamenlijk verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor een schending van een mensenrecht.³¹ Daarnaast worstelt ook Pogge met de staatssoevereiniteit. De macht ligt te veel bij één partij om alle individuele belangen te kunnen behartigen. Hij stelt daarom een verspreide macht voor in verschillende verticale politieke units. De soevereiniteit wordt daarmee verspreid over meerdere politieke lagen van de globale samenleving. Bepaalde zaken worden op het gemeentelijk niveau bepaald, andere op globaal niveau. In principe wil Pogge dat beslissingen zoveel mogelijk gedecentraliseerd gemaakt worden, maar alle betrokken individuen moeten wel de mogelijkheid krijgen om hun invloed uit te oefenen.

Een andere voorstander van het kosmopolitisme is de filosoof Benjamin Barber. In zijn boek *If mayors ruled the world* argumenteert hij voor verregaande decentralisatie. Alle macht moet bij de burgemeesters van steden komen te liggen, zij zijn het beste in staat om de belangen van hun stedelingen te bewerkstelligen. In de steden woont al het merendeel van de wereldbevolking, ze zijn de broedmachine voor ontwikkelingen op vrijwel elk gebied en tot slot hebben ze geen grenzen. Waar staten niet goed kunnen samenwerken door de staatssoevereiniteit en de grenzen waar ze aan vast zitten, hebben steden daar geen last van. Daarnaast zijn grotere instituties zoals nationale overheden of bijvoorbeeld de Europese Unie te log om snel en effectief beslissingen te maken.³²

Er zijn nu drie vormen van kosmopolitisme aan bod gekomen. Cabrera verdedigt centralisatie van nationale belangen. Hij wil een geïntegreerd globaal systeem, waardoor er grensoverschrijdende claims op de mensenrechten gemaakt kunnen worden. Pogge verdedigt het institutionele kosmopolitisme, waarbij de soevereiniteit verticaal verdeeld wordt over verschillende politieke units. Hierdoor ontstaat er een systeem dat altijd de belangen van de betrokken individuen meeneemt en waardoor mensen sneller verantwoordelijk zijn voor elkaar. Tot slot verdedigt Barber complete decentralisatie, waarbij de macht bij de steden komt te liggen. Hoewel ze alle drie verschillende vormen van kosmopolitisme verdedigen, valt op dat ze allemaal een oplossing zoeken voor de problemen van staatssoevereiniteit.

De vraag die nu rest is of één van deze vormen een goed alternatief biedt voor staten als primaire en voornaamste plichtsdragers. Om deze vraag te beantwoorden wil ik kijken

³⁰ Idem, p. 50

³¹ Thomas Pogge, "Cosmopolitanism and Sovereignty", in *Ethics*, Vol. 103, no. 1 (The University of Chicago Press, oktober 1992), p. 52

³² Benjamin Barber, *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, 1e druk (Yale University Press, 2013)

naar de kritiek die vaak geformuleerd wordt op het kosmopolitisme. Zowel bij de haalbaarheid als de wenselijkheid van het kosmopolitisme worden vragen gesteld.

Allereerst wordt er beweerd dat de meeste kosmopolitische theorieën niet realistisch zijn. De mens is van nature egoïstisch ingesteld en wil voornamelijk het beste voor zichzelf. De vraag is of er op deze manier ooit een eenheid kan ontstaan. Het zal bijzonder lastig zijn om een verdeling van autoriteit en soevereiniteit te maken op een globaal level, omdat elke staat dan zelf de meeste macht daarbinnen zou willen hebben. Kritiek die vooral op gaat voor Cabrera. Het gevaar is dat politici voornamelijk hun eigen belangen erdoor drukken en teveel vanuit egoïstisch oogpunt naar de integratie van belangen zullen kijken. Het institutioneel kosmopolitisme en de decentralisatie van Pogge en Barber lijken dus makkelijker te bereiken. Toch bestaan er ook voor hun theorieën een aantal lastige punten, zoals de verschuiving van macht, het openstellen van grenzen, etc. Daarnaast is het ook de vraag in hoeverre het goed is de groep waarbinnen de beslissingen genomen moeten worden zo klein mogelijk te houden. Worden op die manier niet alleen maar deelbelangen behartigd in plaats van het bredere en duurzame belang? Daarnaast is het bij Pogge ook de vraag hoe de groepen van belanghebbenden worden bepaald. Wanneer is iemand een belanghebbende? Wanneer we bijvoorbeeld naar de gaswinning in Groningen kijken, zijn dan de Groningers als benadeelde partij alleen belanghebbende of is het hele land economisch ook belanghebbende? En hoe weeg je die ogenschijnlijk niet even zwaarwegende belangen tegen elkaar op?

Het proces van de huidige praktijk naar een kosmopolitische praktijk lijkt daarom moeilijk haalbaar. Levert het niet meer verwachte en onverwachte nadelen op dan voordelen?³³ Risse geeft in zijn boek *On Global Justice* aan dat we niet goed genoeg weten waar we aan beginnen.

*"We do not understand what a world would be like where all state power (except, perhaps, a world state), ranging from border control to maintenance of social insurance, is replaced with other arrangements. We do not understand a world whose distinctive features do not include multiple states. This radical ideal in Lennon's song we do not grasp well enough to pursue."*³⁴

Een complete verandering van het systeem kan daarom ook gevaarlijk zijn. Je weet niet wat voor problemen er achter weggkomen. Wanneer we eenmaal met het proces begonnen zijn kunnen we ook niet zo maar terug en de vraag is of we wel per se beter af zijn.

³³Catherine Lu, "World Government", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Fall 2012 edition), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/world-government/> (geraadpleegd 13 februari 2014)

³⁴ Matthias Risse, *On Global Justice*, (Princeton : Princeton University Press, 2012), p. 305

Naast dat het bijzonder moeilijk te realiseren lijkt, worden er ook vragen gesteld bij de wenselijkheid ervan. Er zou globale tirannie kunnen ontstaan, waardoor het ideaal van menselijke autonomie aangetast wordt. Naarmate instituties groter worden, is het steeds lastiger om het democratische gehalte van beslissingen hoog te houden. Individuen hebben op deze manier steeds minder in te brengen en voornamelijk de belangen van de machtshebbers worden zo behartigd. Dit gevaar ligt voornamelijk bij een wereldstaat op de loer, en gaat dus vooral op voor Cabrera en eventueel ook voor Pogge. Daarnaast kan een globaal wereldwijd systeem nog op een andere manier bijzonder gevaarlijk zijn. Er is niks meer buiten dit systeem, er is geen uitweg meer. Wanneer het dan fout gaat, is er geen hogere instantie die in kan grijpen.³⁵ Een ander gevaar van een globaal systeem is dat de culturele diversiteit verdwijnt. Tot slot zou het niet wenselijk kunnen zijn doordat er een log en ineffectief beslissingsmechanisme ontstaat.³⁶ Deze kritiek over de wenselijkheid is voornamelijk op Cabrera van toepassing en niet zozeer op die van Pogge en Barber.

De systemen van Pogge en voornamelijk Barber komen dus het beste uit de bus, omdat zij de minste nadelen opleveren. Zijn het echter ook goede alternatieven voor de statenstructuur?

Ik denk dat een systeemwijziging niet nodig is om de voordelen van het kosmopolitisme ten opzichte van het huidige systeem te bereiken. In het huidige systeem worden als steeds meer veranderingen op het gebied van decentralisatie alsook centralisatie doorgevoerd. Aan de ene kant beslissen gemeentes landelijk steeds meer. Aan de andere kant zijn staten in toenemende mate afhankelijk van elkaar. Door de economische en politieke relaties die staten met elkaar hebben, wordt de situatie in andere staten ook steeds meer van belang. Onrust is bijvoorbeeld niet goed voor de handel en staten spreken elkaar hier ook steeds meer op aan. De macht van staten wordt daarmee ingeperkt en de staatssoevereiniteit verminderd. Hiervoor is een wijziging niet nodig en kan ook met een systeemaanpassing het probleem van staatssoevereiniteit worden aangepakt. De vraag is dan helemaal wat de meerwaarde nog is van een systeemwijziging? Het grote voordeel van het kosmopolitisme is dat het het probleem van staatssoevereiniteit aanpakt, maar wanneer dit ook kan met een systeemaanpassing dan verdwijnt dit voordeel. Het grootste bezwaar tegen de drie kosmopolitische alternatieven is dat de gevolgen onduidelijk zijn. Wanneer er fundamentele veranderingen worden doorgevoerd, kan dit veel nadeliger zijn dan de huidige situatie. Dit is een risico dat we naar mijn mening niet moeten nemen als dit niet nodig is. Het lijkt er dus op

³⁵ Pauline Kleingeld & Eric Brown, "Cosmopolitanism", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Fall 2013), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/cosmopolitanism/>, (geraadpleegd 12 februari 2014)

³⁶ Catherine Lu, "World Government", in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (Fall 2012 edition), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/world-government/> (geraadpleegd 13 februari 2014)

dat de alternatieven van Cabrera, Pogge en Barber geen goede optie vormen om de obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen. Een wijziging van het systeem ligt dus niet voor de hand.

3.3 Verruiming plichtsdragers

Tot slot wil ik nog een andere mogelijkheid van een systeemaanpassing of versterking onderzoeken. Het is duidelijk dat er een oplossing nodig is om de obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen. Zoals we net gezien hebben gaat echter een gehele verandering van het systeem te ver. Bij de haalbaarheid en wenselijkheid kunnen vraagtekens worden gezet. Bovendien is het nog maar de vraag of een aanpassing van het systeem niet al voldoende is? Dit wil ik in deze laatste paragraaf onderzoeken. Mogelijk is het al afdoende om de staatssoevereiniteit slechts gedeeltelijk los te laten.³⁷ Dit is een proces dat nu al aan de gang is. Zoals ik net aangaf zijn er al steeds meer veranderingen op het gebied van decentralisatie en centralisatie gaande. Dit veroorzaakt al vermindering van de staatssoevereiniteit. Dit heeft echter nog geen directe gevolgen voor de gelijke bescherming van de mensenrechten. Daarom wil ik onderzoeken of het verruimen van het aantal plichtsdragers de obstakels voor gelijke bescherming zal wegnemen. We kunnen de plichtsdragers uitbreiden met bijvoorbeeld NGO's, bedrijven, internationale organisaties en zelfs individuen.³⁸

Met het verruimen van het aantal plichtsdragers krijgen steeds meer instanties de taak om de mensenrechten te beschermen. Staten zijn nu de primaire en voornaamste plichtsdragers. Zij hebben de directe plicht om de mensenrechten te beschermen en zij moeten dus direct in actie komen. Niet pas als een andere plichtsdrager dit na laat. Daarnaast hebben zij ook de voornaamste, de grootste plicht om te beschermen. Het grootste deel van de bescherming van de mensenrechten komt op hun bordje. Ik denk dat we dit moeten veranderen. Staten moeten nog wel plichtsdragers blijven, maar de plicht om te beschermen moet beter verdeeld worden. Staten blijven primaire plichtsdragers, omdat een systeemwijziging zoals we in 3.2 zagen niet perse wenselijk is. Er moeten echter secundaire plichtsdragers bijkomen. Of staten ook de voornaamste plichtsdragers blijven dat hangt af van de proactieve houding van de overige plichtsdragers. Dit is dus iets dat de praktijk uit zal wijzen. Dit zijn geen wijzigingen aan het systeem, de rol van staten als plichtsdragers blijft gelijk, maar deze wordt aangevuld en versterkt.

Ook deze aanpassing is inmiddels al in gang gezet. De plicht lijkt al steeds meer op te schuiven naar multinationals. Een voorbeeld daarvan zijn grote internationale kledingketens zoals de H&M die de verantwoordelijkheid dragen voor de bescherming van

³⁷ Jos Philips, "On Setting Priorities among Human Rights," in *Human rights review* (2013), p. 22

³⁸ Idem, p. 22

de mensenrechten van hun medewerkers. Deze multinationals worden daar ook door consumenten en overheden op aangesproken.

Vanuit deze gedachtegang is ook de United Nations Global Compact ontstaan. Een initiatief opgericht om wereldwijd bedrijven te motiveren om zich te houden aan bijvoorbeeld de mensenrechten. Het 'compact' bestaat uit tien principes, waarvan de eerste twee direct gericht zijn op het respecteren en beschermen van de mensenrechten. Deze principes stelen ook op de UDHR.³⁹ Een ander initiatief is het Ruggie Report, uitgebracht in 2008. Een rapport over onderzoek naar effectievere bescherming van de mensenrechten. In dit rapport wordt een bepaald principe verwoord: het principe van gescheiden maar aanvullende verantwoordelijkheden. De verantwoordelijkheid is daarbij verdeeld over drie entiteiten. De staten zijn nog steeds verantwoordelijk voor de bescherming van de mensenrechten. De bedrijven moeten de mensenrechten respecteren en de sociale gemeenschappen moeten zorgen voor toegang tot remedies. De drie verplichtingen staan los van elkaar, maar de entiteiten dienen waar nodig elkaar wel te helpen.⁴⁰

Dit zijn voorbeelden van goede initiatieven om de plicht voor de bescherming van de mensenrechten te spreiden. Staten verliezen op deze manier een deel van hun staatssoevereiniteit op het gebied van mensenrechten. Meer instanties krijgen de macht en de plicht om de mensenrechten te beschermen. Ook instanties die overkoepelend en internationaal werken. De plichtsdragers blijven daarmee niet beperkt tot staten. Op deze manier biedt deze systeemaanpassing niet alleen een oplossing voor de laatste twee casussen, maar ook voor de eerste casus van staatloosheid. Ik denk dat deze optie daardoor het beste in staat is om op alle gebieden de obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen. De gevallen van ongelijke bescherming kunnen op deze manier in ieder geval worden verminderd en het ideaal van gelijkwaardigheid zal worden bevordert. Althans dat is de hoop, de praktijk zal moeten uitwijzen of dit ook daadwerkelijk gebeurt.

³⁹ United Nations Global Compact, "The Ten Principles", (26 juli 2000)
<http://www.unglobalcompact.org/abouttheGC/TheTenPrinciples/index.html>

⁴⁰ Human Rights Council, "Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development", A/HRC/8/5, 7 april 2008

Conclusie

In dit onderzoek heb ik gekeken of fundamentele gelijkwaardigheid en systematische obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar zijn en wat vervolgens de beste mogelijkheden zijn om deze obstakels weg te nemen.

Om dit te kunnen doen heb ik allereerst de drie grootste systematische obstakels geschetst die de gelijke bescherming van de mensenrechten in de weg staan. De casussen over staatloosheid, onkunde en onwil van staten reflecteerden de structurele problemen voor gelijke bescherming. Casussen waaruit bleek dat een oplossing voor deze obstakels noodzakelijk is. Daarnaast bleek uit dit hoofdstuk dat de problemen worden veroorzaakt door de praktijk van staten als primaire en voornaamste plichtsdragers van de mensenrechten. Vervolgens heb ik in het tweede hoofdstuk een drietal tegenargumenten weerlegd, die allemaal in gingen tegen de stelling dat er een spanning bestaat tussen gelijkwaardigheid en de obstakels voor gelijke bescherming. Het eerste tegenargument kon weerlegd worden met een omkering van de bewijslast. De cultuurrelativist zal eerst zelf moeten aantonen waarom gelijkwaardigheid geen gelijke bescherming impliceert. Dit doet hij nu totaal niet, hij wijst enkel naar de praktijk van culturele diversiteit. Tot dit wel gebeurt, kan dit argument weerlegd worden. Het tweede tegenargument gaat ook in op de definitie voor gelijkwaardigheid. Deze persoon stelt dat gelijkwaardigheid erkent moet worden, maar dat er goede redenen kunnen zijn om niet volgens gelijke bescherming te handelen. Er wordt echter niet aangegeven waarom dit goede redenen zijn en waarom deze redenen zwaarder wegen dan de redenen voor gelijke bescherming. Totdat dat gebeurt, kunnen we dus bij de stelling blijven dat gelijkwaardigheid en de obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar met elkaar zijn. Tot slot gaat het derde tegenargument in op de mogelijkheid om gelijkwaardigheid te vangen in het begrip discriminatie. Er lijkt echter nog geen duidelijke en sluitende definitie te zijn voor het begrip discriminatie. Totdat deze definitie er is, blijf ik bij de stelling dat gelijkwaardigheid en de obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar zijn met elkaar. Ik heb daarmee alle drie de mogelijke tegenargumenten weerlegd en ik ben daarom in het derde hoofdstuk gaan kijken naar de mogelijkheden om deze systematische obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen. De obstakels lijken te worden veroorzaakt door de praktijk van staten als primaire en voornaamste plichtsdragers. Ik heb daarom in dit hoofdstuk gekeken of er een systeemwijziging nodig is of dat een aanpassing aan het systeem al voldoende is. De eerste optie, het creëren van gelijke voorwaarden voor staten zodat het systeem versterkt wordt, bleek niet afdoende te zijn. De alternatieven voor staten als plichtsdragers waar ik daarna naar gekeken heb, namen de obstakels wel grotendeels weg. Er ontstonden echter bij deze alternatieven weer andere problemen. Daarnaast blijkt uit de huidige ontwikkelingen dat er ook geen behoefte is aan een gehele verandering van het systeem. Binnen de statenstructuur die we nu hebben worden er al aanpassingen aan het systeem doorgevoerd.

Er komen meer plichtsdragers bij en de macht wordt op die manier verdeeld over meerdere instanties. Dit lijkt op dit moment de beste optie om de obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen.

Dan rest nog de vraag of we het na deze systeemaanpassingen nog wel over dezelfde mensenrechtenpraktijk hebben. De obstakels voor gelijke bescherming kunnen het beste worden weggenomen door het aantal plichtsdragers te verruimen. Daarmee verandert de mensenrechtenpraktijk ongetwijfeld ook. De manier waarop we nu op juridisch, politiek en internationaal vlak bijvoorbeeld om gaan met de mensenrechten zal daarmee ook veranderen. Op juridisch gebied zijn het dan niet meer alleen de staten die kunnen worden aangesproken op hun plichten. Ook andere instanties dragen de plicht voor het beschermen van de mensenrechten. Daarnaast zal ook op politiek en internationaal vlak de macht meer verspreid worden. Niet alleen staten zijn bepalend en hebben invloed op hun burgers, maar ook bijvoorbeeld multinationals kunnen steeds meer inbrengen. Ik denk echter niet dat deze fundamentele veranderingen aan de mensenrechtenpraktijk negatief zijn. Juist deze veranderingen zorgen ervoor dat het ideaal van de mensenrechten, de gelijkwaardigheid van iedereen, beter bewerkstelligd kan worden. De mensenrechtenpraktijk zoals we die nu kennen gaat hiermee fundamenteel veranderen, maar dit is geen slechte ontwikkeling.

Tot slot kom ik terug op de centrale vraag van mijn scriptie.

Is fundamentele gelijkwaardigheid verenigbaar met de systematische obstakels voor gelijke bescherming van de mensenrechten?

Ik denk dat uit mijn korte resumé al is gebleken dat fundamentele gelijkwaardigheid en de systematische obstakels voor gelijke bescherming onverenigbaar zijn. Om deze obstakels vervolgens weg te nemen lijkt een systeemaanpassing voldoende. De huidige praktijk van staten als plichtsdragers kan daarbij blijven bestaan, maar het aantal plichtsdragers wordt verruimd. Staten blijven de primaire en voornaamste plichtsdragers, maar NGO's, bedrijven en individuen worden aanvullende plichtsdragers. De macht en de plicht worden op deze manier beter verdeeld. Dit lijkt de beste manier om de systematische obstakels voor gelijke bescherming weg te nemen. Of dit ook het geval is zal de praktijk moeten uitwijzen. Ik heb in ieder geval in dit onderzoek getracht om dichterbij het ideaal van gelijkwaardigheid te komen.

Bibliografie

A.C.V.Z. "Geen land te bekennen: advies over de verdragsrechtelijke bescherming van staatlozen in Nederland." Den Haag, december 2013.

Altman, Andrew. "Discrimination." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward N. Zalta. Spring 2011 Edition.

<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/discrimination/> (geraadpleegd 20 januari 2014).

Amnesty International. "Sociale en Economische rechten."

<http://www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten> (geraadpleegd 31 december 2013).

Barber, Benjamin. *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*. 1e druk. Yale University Press, 2013.

Beitz, Charles. *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford UP, 2009.

Cabrera, Luis. "The cosmopolitan imperative: global justice through accountable integration." in *The Journal of Ethics*. Springer, 2005.

Groen, Janny. "Niemandland." in *De Volkskrant*. 17 februari 2012.

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3185798/2012/02/17/Niemandland.dhtml> (geraadpleegd 31 december 2013).

Hellman, Deborah. "When is discrimination wrong?". Cambridge, MA: Harvard University Press. 2008.

Human Rights Council. "Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development." A/HRC/8/5. 7 april 2008.

Kleingeld, Pauline & Brown, Eric. "Cosmopolitanism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edited by Edward N. Zalta. Fall 2013.

<http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/cosmopolitanism/>, (geraadpleegd 12 februari 2014)

Lu, Catherine. "World Government." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward N. Zalta. Fall 2012 edition. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/world-government/> (geraadpleegd 13 februari 2014).

Miller, Richard W. *Globalizing Justice: The ethics of Poverty and Power*. 1e druk. Oxford University Press, 2010.

— — —., "Moral Closeness and World Community". in *The ethics of assistance: Morality and the distant needy*. Edited by D. Chatterjee. Cambridge University Press. 2004.

Nagel, Thomas. "One-to-one. Review of T.M. Scanlon. What we owe to each other". in *London Review of Books*. Volume 21. Number 3. 4 February 1991.

Payne, Michael. "Henry Shue on Basic Rights." in *Essays in Philosophy*. volume 9. issue 2. 6 januari 2008.

Philips, Jos. "On Setting Priorities among Human Rights." in *Human rights review*. 2013.

Pogge, Thomas. "Cosmopolitanism and Sovereignty." in *Ethics*. Vol. 103. no. 1. The University of Chicago Press, oktober 1992.

Risse, Matthias. *On Global Justice*. Princeton : Princeton University Press, 2012.

Steenhuizen, Peter Henk. "Wie geen nationaliteit heeft, heeft geen rechten." in *de Trouw*. 18 december 2012.

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5116/Filosofie/article/detail/3365231/2012/12/18/Wie-geen-nationaliteit-heeft-heeft-geen-rechten.dhtml> (geraadpleegd 31 december 2013).

Unicef. "Onderwijs en gendergelijkheid Burundi." 11 februari 2011.

<http://www.unicef.be/nl/project-world/onderwijs-en-gendergelijkheid-burundi> (geraadpleegd 31 december 2013).

U.N. "Universal Declaration of Human Rights." 1948.

— — —. "Verdrag betreffende de status van staatlozen." 1954.

United Nations Global Compact. "The Ten Principles." 26 juli 2000.

U.S. Supreme court. "Brown v. Board of Education of Topeka." application No. 347 U.S. 483. 17 May 1954.

Warchild. "Burundi." <http://www.warchild.nl/land/burundi> (geraadpleegd 31 december 2013).

Wenar, Leif. "The Nature of Human Rights." in *Real World of Justice*,. Edited by A. Føllesdal & T. Pogge. Kluwer, 2005.